MISAD KATALIN

Sas Andor oktatói tevékenységének állomásai[1]

KATALIN MISAD
Stages in Andor Sas's Teaching Career
Keywords: Andor Sas's work as a secondary school teacher; his oeuvre as a college and university professor; his work as a translator and scholar

Bevezetés

Sas Andor történészt, irodalomtörténészt, főiskolai és egyetemi oktatót a szlovákiai magyar tudományos-szellemi élet kiemelkedő alakjaként tartjuk számon. Kortársai a magyar történetírás egyik legkiválóbb művelőjeként, a szlovákiai magyar szellemi élet egyik legképzettebb és legjelentősebb tudósaként, emellett kifogástalan jellemű emberként emlegették; egykori kollégái, tanítványai pedig a kiváló tanárt tisztelték benne, akinek fő pedagógiai elve az volt, hogy a tanárnak egész lényével kell azonosulnia azzal a tevékenységgel, amelyet hivatásául választott.

Rövid életrajzi kitekintés

Sas Andor 1887. január 22-én született Budapesten. Az anyakönyvbe Spitzer Andor néven jegyezték be, vezetéknevét később magyarosította. Apja a magyar királyi államvasutak tisztviselőjeként dolgozott, anyja elemi iskolai tanítónő volt. A családban a magyar mellett németül is beszéltek, így gyermekként két nyelvet sajátított el egyszerre. Általános és középiskolai tanulmányait Budapesten végezte, 1904-ben érettségizett. Egyetemi tanulmányait Berlinben és Budapesten folytatta, hogy melyik felsőoktatási intézményekben, arról nincs megbízható adat. (Szalatnai 1963, 401–402. p., Párkány

1 A témával kapcsolatos kutatások a *Kultúrna pamäť, problematika prekladu a plurilingvizmus v kontexte maďarskej literatúry a lingvistiky* című VEGA/01/0106/21 projekt; valamint a Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében működő Gramma Nyelvi Iroda munkaterve alapján folytak a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (Comenius University, Faculty of Arts, Department of Hungarian Language and Literature, Bratislava).

1975, 7–8. p., Gaucsík 2005, 27. p.) A budapesti egyetemen, ahol filológiát hallgatott, Babits Mihállyal, Kosztolányi Dezsővel, Juhász Gyulával és Balázs Bélával együtt tagja volt a kor híres irodalmi önképzőkörének, a Négyesy-szemináriumnak. Szalatnai Rezső így ír erről Sas Andorra emlékező cikkében: „[…] Mindent tudott nagy kortársairól, ismerte ifjúságuk titkait, ő maga volt a tiszta emlékezet. Mindig arra gondoltam, ha Sas Andor megírná ezt az időszakot, érdekfeszítő könyv kerekedne ebből." (Szalatnai 1963, 401. p.)

Tudományos pályájának indulása a múlt század első évtizedének végére tehető. A polgári radikális eszméket valló, latin műveltséggel bíró s több nyelven beszélő Sas kezdetben irodalmi értekezéseket, recenziókat írt. 1909-ben, mindössze huszonkét évesen már a korabeli Magyarország egyik legtekintélyesebb tudományos folyóiratában, az *Egyetemes Philológiai Közlöny*ben jelent meg írása a klasszicizmus és a romantika határán alkotó német költőről, Friedrich Hölderlinről. 1910-ben Sas magyar–német szakos tanári diplomát, valamint filozófiai (később jogi, majd közgazdaságtudományi) doktorátust szerzett, majd elszegődött az író Hatvany Lajosékhoz nevelőnek. Tanítványai kíséretében ekkor beutazta Európát. Tudományos tevékenysége már ekkor figyelemre méltó volt, a humanista szakember mércéjével írt irodalmi és történelmi tanulmányait, esszéit, recenzióit 1919-ig terjedően a magyar tudományos élet irányadó folyóiratai, a *Huszadik Század*, a *Nyugat*, az *Athenaeum* közölték. (Párkány 1975, 11. p.; Csanda 1957, 4. p., 1982, 305. p.; Flaskár 1973, 2. p.; Haraszti 1987, 53. p.)

1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztossága – példaképe és mestere, Lukács György aláírásával – a budapesti Marx–Engels Munkásegyetem főiskolai tanárává nevezte ki, az első magyar proletárdiktatúra bukása után azonban elbocsátották állásból. Sas az emigráció mellett döntött, útlevele adatai szerint 1920-ban elhagyta Magyarországot, s rövid időre Bécsben telepedett le. Mivel itt sem sikerült biztos állást szereznie, szükségmegoldásként óraadó tanárként tevékenykedett: Közel-Keletről származó, Bécsben tanuló diákokat oktatott az angol nyelv közvetítésével németre. (Párkány 1975, 26. p.) A család ily módon bizonytalan megélhetése, valamint az Ausztriában fokozatosan hatalomhoz jutó jobboldali erők miatti aggodalom új otthon keresésére sarkallta. A húszas évek elején Csehszlovákiában lelt új hazára, ahol nemcsak tanári álláshoz jutott, de évről évre nagyobb érvénnyel vett részt a kisebbségi magyarság szellemi életében is. (Szalatnai 1963, 401. p.; Turczel 1967, 133. p.; Csanda 1982, 305. p.; Haraszti 1987, 54. p.)

Középiskolai pedagógusként folytatott tevékenysége

1921-ben egy újsághirdetésben olvasott felhívás alapján Sas megpályázta a munkácsi kereskedelmi akadémia szabad tanári állását. Életének további tizenkét évét töltötte az akkor Csehszlovákiához tartozó város középiskolájában, ahol a fiatal tehetségek gondozását felvállaló Berzeviczy-önképzőkört is vezette. (Szalatnai 1963, 401. p.) Közben jelentős, levéltári kutatásokon alapuló tudományos munkát végzett. Ennek

eredményeként látott napvilágot a *Szabadalmas Munkács város levéltára 1376–1850. A régi városi archívum történetének, anyagának és csoportosítási rendjének ismertetése című munkája. Oklevelek, pecsétek és térképek hasonmásaival négy műlapon* (Munkács, Munkács Városa, 1927), valamint több Munkács történetéről írt tanulmánya. (Csanda 1983, 17. p.; Filep 1999, 91. p.; Fedinec 2002, 171. p.) Elismerést hozó történelmi témájú cikkei a *Századunk*ban, valamint tekintélyes németországi folyóiratokban, többek között a *Deutsche Hefte für Volks- und Kulturbodenforschung*ban és a *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichté*ben jelentek meg. (Szerényi 1933, 161. p.; Turczel 1967, 252. p.) A munkácsi évek alatt több gazdaságtörténeti tanulmányt is írt, közülük az egyiket *Egy magyar nagybirtok történetéhez. A Schönborn-uradalom a 18. században* címen 1931-ben folytatásban közölte a *Századunk* folyóirat. (Vö. Turczel 1967, 135. p.)

Tudományos tevékenységével párhuzamosan jelentős fordítói munkát is végzett. *A csehszlovák történelem kistükre*[2] (Munkács, Novina Könyvkiadóvállalat, 1932) címen jelentette meg Kamil Krofta cseh történész magyarra fordított munkáját, mely Csehország történetét az állami és a keresztény élet kezdeteitől az első világháborúig öleli fel. (Fedinec 2002, 210. p.)

1933-ban a kárpátaljai városból családjával Pozsonyba költözött, ahol a Csehszlovák Állami Tanítóképző Intézet magyar tagozatának tanára lett. Szalatnai Rezsőtől átvette az intézményhez kötődő Móricz Zsigmond-önképzőkör irányítását, s folytatta annak hagyományait. Fő célja az volt, hogy a magyar pedagógusjelölteket felkészítse „[...] a magyar hivatásra, valamint a kisebbségi sorsban maradt magyar közösséggel való kapcsolattartásra". (Krammer 1941, 187. p.) Az intézetben főként irodalomtörténetet oktatott, de tanítványainak nem csak tanárként mutatott jó példát, közülük nem egy tanúsított tudományos érdeklődést egyik-másik kutatási területe iránt. (Párkány 1975, 94–95. p.; Csanda 1982, 306. p.)

Sas tudományos tevékenységének fókuszában ez időben a cseh–magyar kapcsolatok álltak. A haladó értelmiség lapjában, a *Magyar Újság*ban 1937-ben folytatásokban jelentette meg a *Riedl Szende hídverési kísérlete a cseh és magyar szellemiség között a Bach-korszak Prágájában* (*1854–1860)* című, ma is hasznos forrásként emlegetett monografikus tanulmányát, mely első részében a prágai Károly Egyetemen tevékenykedő, a cseh–magyar kulturális kapcsolatokat kutató és építő Riedl Szendéről ad teljes képet, a továbbiakban pedig szélesebb betekintést nyújt a cseh–magyar baráti kapcsolatok történetébe is. (Turczel 1967, 135. p.; Csanda 1982, 306. p.; Mészáros 2020, 38–39. p.) A kismonográfia ugyanezen a címen s még ugyanebben az évben önálló kötetben is megjelent (Bratislava, Slovenská grafia, 1937). E mű megjelenése után írta a szerzőről Vass László a *Magyar Nap*ban: „A benső barátokon s ismerősökön kívül ki vesz itt tudomást arról, hogy közöttünk dolgozik a magyar történetírás egyik leg-

2 A mű eredeti címe: Malé dějiny československé (Praha, Matice česká, 1931).

kiválóbb s legszerényebb alakja, Sas Andor dr., akinek a cseh–magyar kultúrhatásokról írt munkáit [...] egy hálásabb utókor nélkülözhetetlen forrásként fogja majd használni?" (Vass 1938)

1939-ben Sas a pozsonyi magyar gimnázium tanára lett, ám a szlovák állam fennállásának második évében elveszítette állását. A fasiszta törvények hallgatásra kényszerítették, zsidó származása miatt a puszta léte is veszélybe került. Tanári tevékenységét azonban így sem szakította meg: magánórákat adott olyan fiataloknak, akiket a hatalom származásuk miatt kiszorított az iskolarendszerből. (Szalatnai 1963, 401. p.; Párkány 1975, 67. p.; Csanda 1982, 306. p.; Haraszti 1987, 54. p.)

Kényszerített visszavonulása időszakában, de már az ezt megelőző években is több pedagógiai témájú munkát fordított csehből magyarra. 1937-ben *A népiskolai tanítók képesítő vizsgálata* címen jelentette meg a főiskolai tanár Norbert Černý által jegyzett új tanügyi szabályzat magyar fordítását, melyet a magyar pedagógusoknak írt előszóval látott el. 1938-ban *A pedagógia történetének vezérfonala*[3] (Prága, Csehszlovák Grafikai Unió) címen tette közzé Otakar Kádnernak, a prágai Károly Egyetem Pedagógiai Intézete oktatójának a tanítóképző intézetek negyedik évfolyama számára írt pedagógiatörténeti munkáját, melyet kibővített a magyar pedagógia történetének áttekintésével. Magyarra fordította továbbá František Heřmáneknek a gimnáziumok és reálgimnáziumok 6. és 7. osztálya számára kiadott latin olvasókönyvének cseh nyelvű bevezetését, valamint közreműködött a szemelvényi rész összeállításában is.[4] (Párkány 1975, 95–96. p.; Mátej 1983, 10. p.)

Fordítói tevékenységének további fontos részét alkották Masaryk- és Čapek-fordításai. Előbb Tomáš Garrigue Masaryk két filozófiai témájú munkáját fordította magyarra. Az első, mely a szekularizált társadalomban élő ember lelki válságáról írt elmélkedéseket tartalmaz, *A modern ember és a vallás*[5] (Bratislava, Prager Könyvkiadó Vállalat, 1935) cím alatt jelent meg. A második, melyben a szerző a munka általános kérdéseivel, továbbá a szellemi, ezen belül is főképp a tudományos munka elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik, *Hogyan dolgozzunk?*[6] (Užhorod-Ungvár, Novina Kiadóvállalat, 1936) címen került kiadásra. 1933 és 1937 között magyarra fordította Karel Čapeknek a köztársasági elnöki tisztséget betöltő Tomáš Garrigue Masarykkal folytatott beszélgetéseiből összeállított trilógiáját, melyet *Beszélgetések Masaryk Garrigue Tamással*[7] címen jelentetett meg. Az első kötet alcíme Ifjúkor, a másodiké Élet és munka, a harmadiké Gondolkodás és élet (Mukačevo-Munkács, Novina

3 A mű eredeti címe: Stručné dějiny pedagogiky (Praha, Česká grafická Unie, 1922).

4 A mű eredeti címe: Latinská čítanka pre 6. a 7. triedu gymnázií a reálnych gymnázií. Časť A. Diel 1. (Praha–Prešov, Československá grafická Unie, 1935).

5 A mű eredeti címe: Moderní člověk a náboženství (Praha, Naše doba,1934).

6 A mű eredeti címe: Jak pracovat? (Praha, Čin, 1936).

7 A mű eredeti címe: Hovory s T. G. Masarykem (Praha, Čin, 1928–1935).

Könyvkiadóvállalat, 1933, 1935, 1937). (Vö. Csanda 1963, 438–439. p.; Fedinec 2002, 273. p.)

Kutatói tevékenységét a hallgatás éveiben is folytatta. A második világháború idején a pozsonyi óvárosháza levéltárában kutatott. Ekkor egy nagyobb munkán, A diéták városának napjai a bécsi kongresszus idejétől a nagy márciusig című tanulmányán dolgozott, mely részét képezi annak a jelentős történelmi monográfiának, mely halála után *A koronázó város. A bécsi kongresszustól a nagy márciusig (1815–1848)* címen jelent meg (Bratislava, Madách, 1973). (Turczel 1967, 135. p.; Párkány 1975, 67.p.; Csanda 1982, 306. p.)

Felsőoktatási pályája

Sas Andor felsőoktatási pályája 1950-ben[8] a Szlovák Egyetem (ma: Comenius Egyetem) Bölcsészettudományi Karán indult el, szervezeti hovatartozását tekintve a szlovák nyelvi tanszék keretében működő ún. magyar altanszéken, melynek 1951. december 1-jétől vezetője volt. Mivel a szlovákiai magyarságot érintő jogi visszarendeződés éveiben a kapuikat újra megnyitó magyar tannyelvű iskolákban nagyfokú pedagógushiány mutatkozott, a Szlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága határozatban mondta ki, hogy a magyar pedagógusképzés biztosítása céljából magyar tagozatot kell indítani az egyetem Pedagógiai Karán, melynek következtében 1951 és 1952 között ugyanannak a felsőoktatási intézménynek két különböző fakultásán működött magyar tanszék. Egy újabb politikai döntés értelmében azonban a Pedagógiai Kar szerepét 1953-ban az alapiskolai alsó tagozat számára tanítókat képező, magyar tagozattal is rendelkező Felsőbb Pedagógiai Iskola és a középiskolai tanárokat nevelő Pedagógiai Főiskola vette át. (Vö. Turczel 1973, 3–4. p., 2002, 8–9. p.; Csanda 1983, 15–16. p.; Gaucsík 2005, 27. p.; Misad 2020, 15. p.) Az átszervezés következtében Sas a Pedagógiai Főiskola Társadalomtudományi Tanszékén 1952. november 1-jétől a magyar irodalom helyettes docense volt. Docenssé 1954. február 1-jével nevezték ki. 1959-ben, a Pedagógiai Főiskola megszűnése után a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karán megalakult magyar tanszék oktatója s egyben vezetője lett. (Turczel 2002, 8. p.; Gaucsík 2005, 27. p.; Popély 2006, 234. p.)

8 A felhasznált forrásmunkák eltérően rögzítik Sas Andor felsőoktatási tevékenységének kezdetét, illetve a munkaadó intézmény nevét. Szalatnai szerint 1949-ben kezdte meg működését a Magyar Pedagógiai Főiskolán, (1963, 401. p.) Csanda visszaemlékezésében 1951-ben kezdett el tanítani a mai Comenius Egyetem Pedagógiai és Bölcsészettudományi Karának akkor egyesített tanszékén. (1983, 15. p.). Gaucsík István 1950-re teszi Sas felsőoktatási pályájának kezdetét. Mivel adatai a Szlovák Nemzeti Múzeum Levéltárában őrzött Sas Andor-hagyaték 2648/51. számú, illetve 6.133/1954-S/PAM jelzésű dokumentumaiból származnak (2005, 27. p.), ezt az évszámot tekintem hitelesnek.

Tanárként a legkiválóbbak között emlegették. Pályatársa, Szalatnai Rezső így írt róla: „Nagy s elsőkézből szerzett tudását kitűnő metodikával adta át tanítványainak, akik előtt, a tanítás retorikája közben megnyílt ez a szemérmes, zárkózott lélek. Egy nemzedéket nevelt fel a magyar irodalom becsületes és rangos oktatására." (Szalatnai 1963, 401. p.) Tanszéki kollégája, Turczel Lajos ekképp vélekedett tanári minőségéről: „Kevés olyan pedagógus van, akit úgy szerettek volna a tanítványai, mint őt. És ennek a szeretetnek az aranyfedezetét a kiváló nevelő imponáló tudása, nagyszerű előadói képessége, rendkívüli szerénysége és embersége jelentette." (Turczel 1962) Tanítványa s később életrajzírója, Párkány Antal számára a tudós tanár példaképe volt: „Benne a kiváló pedagógust, a tudományos írót, a kifogástalan jellemű embert láthatták diákjai, és akik ismerték, túlzás nélkül mondhatják, hogy ez olyan viszonyt alakított ki a tanár és tanítványai között, amelyre ritkán akad példa a legkiválóbb pedagógusok esetében is." (Párkány 1975, 94. p.)

A felsőoktatásban töltött évek alatt is különös figyelemmel fordult a középiskolai irodalomoktatás felé. Szerzőként jegyezték a magyar tannyelvű középiskolák 9. és 10. osztálya számára készült *Magyar irodalmi olvasókönyv*ben (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1955), majd a 12. osztály számára összeállított *Szemelvények a 20. század irodalmából* című szöveggyűjteményben (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1961). Emellett középiskolai irodalomtankönyvek lektorakénti is munkálkodott. Saját bevallása szerint a tankönyvszerzők a segédlet készülése közben s a kézirat benyújtása előtt is gyakran kikérték a véleményét. Társszerzőként, illetve tanácsadóként a középiskolai anyanyelvi nevelés tanterveinek kidolgozásában is közreműködött. Ő fordította a csehszlovákiai magyar tannyelvű iskolákban segédkönyvként használt 1948. május 9-i alkotmányt, melyet előbb *Az 1948. május 9-i alkotmánytörvény*, majd *A Csehszlovák Köztársaság 1948. május 9-i alkotmánya*[9] (Bratislava, Štátne nakladateľstvo, 1952) címen jelentetett meg. (Vö. Párkány 1975, 96. p.)

Tudományos tevékenységének újabb eredményeit az ötvenes években tette közzé: előbb *Történelmi és irodalmi tanulmányok* (Bratislava, Csehszlovákiai Magyar Kiadó, 1953), egy évvel később *Magyar humoristák* (Pozsony, Csehszlovákiai Magyar Kiadó, 1954) című kötete látott napvilágot. A munkácsi korszaka alatt végzett gazdaságtörténeti kutatásainak mintegy kiteljesedéseként jelentette meg 1955-ben az *Egy kárpáti latifundium a hűbéri világ alkonyán. A munkácsi Schönborn-uradalom társadalmi és gazdasági viszonyai a XIX. század első felében* (Bratislava, Csehszlovákiai Magyar Kiadó, 1955) című munkáját. (Turczel 1967, 135. p.; Csanda 1983, 306–307. p.; Filep 1999, 91. p.; Gaucsík 2023)

1962-ben bekövetkezett halála után, 1973-ban jelent meg korábban írt jelentős történelmi monográfiája, *A koronázó város. A bécsi kongresszustól a nagy márciusig*

9 Eredeti címe: Ústava Československej republiky z 9. mája 1948 (Bratislava, Štátne nakladateľstvo, 1948).

(1815–1848) (Bratislava, Madách, 1973). (Turczel 1967, 135. p.; Párkány 1975, 67. p.; Csanda 1982, 306. p.). Töredékesen fennmaradt másik történelmi munkáját *A szlovákiai zsidók üldözése (1939–1945)* (Pozsony, Kalligram, 1993) címen Csanda Gábor kéziratból rendezte sajtó alá. (Filep 1999, 91. p.; Turczel 2002, 9. p.; Csanda 2020, 87. p.)

Összegzés

Írásomban elsősorban Sas Andor pedagógiai tevékenységének áttekintésére törekedtem, de nem hagyhattam figyelmen kívül – csupán az említés szintjét vállalva – a középiskolai, majd főiskolai és egyetemi oktatóként végzett tudományos és fordítói tevékenységét, illetve az ezt bizonyítandó legfontosabb munkáit sem. Történelmi, irodalom- és eszmetörténeti, levéltár- és gazdaságtörténeti művei jelenleg értékelésre vagy újraértékelésre várnak, miközben többféle megközelítésre épülő, új kutatásokat ösztönöznek.

Hivatkozások

Csanda Gábor 2020. A tanszék publikációs tevékenysége. In Misad Katalin–Csehy Zoltán (szerk.): *Monumenta Posoniensia. Tanulmánykötet az önálló pozsonyi magyar tanszék megalakulásának 60. évfordulója alkalmából.* Pozsony, Szenci Molnár Albert Egyesület, 54–92. p.

Csanda Sándor 1957. Köszöntjük Sas Andort. *Hét*, 2. évf. 5. sz. 4–5. p.

Csanda Sándor 1963. *Csehszlovák–magyar kulturális kapcsolatok.* Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Csanda Sándor 1982. *Első nemzedék.* Bratislava, Madách.

Csanda Sándor 1983. A Komenský Egyetem Magyar Tanszékének filológiai munkássága. In M. Róna Judit (szerk.): *Hungarológiai oktatás régen és ma.* Budapest, Tankönyvkiadó, 15–18. p.

Fedinec Csilla 2002. *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. https://mek.oszk.hu/01800/01843/01843.pdf (Letöltés: 2023. március 16.)

Filep Tamás Gusztáv 1999. A (cseh)szlovákiai magyar irodalom, tudományosság és könyvkiadás nyolc évtizede. In Filep Tamás Gusztáv–Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. III. Irodalom, tudomány, könyvkiadás, színház, képzőművészet, ének, zene, tánc.* Budapest, Ister, 5–125. p.

Flaskár Izabella 1973. *Dr. Sas Andor munkássága 1945 után.* Diplomová práca. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského. Katedra maďarského jazyka a literatúry.

Gaucsík István 2005. Sas Andor gazdaságtörténeti munkái. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 7. évf. 1. sz. 26–38. p.

Haraszti Mária 1987. Bőséggel termő fa. Száz éve született Sas Andor. *Irodalmi Szemle*, 30. évf. 1. sz. 53–55. p.

Krammer Jenő 1941. Pozsonyi diák. Beszámoló a pozsonyi Arany János és Móricz Zsigmond önképzőkör 1940–1941. évi működéséről. *Nevelésügyi Szemle*, 5. évf. 7–8. sz. 187–188. p.

Mátej, Jozef 1983. Vývin dejín pedagogiky v Československu po roku 1945. *Paedagogica. Zborník Filozofickej a Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského*, 6. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 9–31. p.

Mészáros András 2020. Irodalomtudomány a magyar tanszéken a rendszerváltásig. Hagyomány és kontextus. In Misad Katalin–Csehy Zoltán (szerk.): *Monumenta Posoniensia. Tanulmánykötet az önálló pozsonyi magyar tanszék megalakulásának 60. évfordulója alkalmából.* Pozsony, Szenci Molnár Albert Egyesület, 34–53. p.

Párkány Antal 1975. *Sas Andor helye a csehszlovákiai magyar kulturális életben.* Bratislava, Madách.

Popély Árpád 2006. *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1992.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Szalatnai Rezső 1963. Sas Andor (1887–1962). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 67. évf. 3. sz. 401–402. p.

Szerényi Ferdinánd 1933. Könyvszemle. *Magyar Figyelő*, 1. évf. 1–2. sz. 161. p.

Turczel Lajos 1962. Búcsú Sas Andortól. *Irodalmi Szemle*, 5. évf. 5. sz. 507–508. p.

Turczel Lajos 1967. *Két kor mezsgyéjén.* Bratislava, Tatran Magyar Üzem.

Turczel Lajos 1973. Elnöki megnyitó. In Studeníková, Etela (szerk.): *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského XXV.* Bratislava, Univerzita Komenského, 3–5. p.

Turczel Lajos 2002. A tanszék múltja és jelene. In Kiss Jolán–Madarásová, Jitka (szerk.): *A pozsonyi magyar tanszék múltja és jelene. A Comenius Egyetem magyar tanszékének 40 éve. Minulosť a prítomnosť Katedry maďarského jazyka a literatúry. Štyridsať rokov Katedry maďarského jazyka a literatúry Univerzity Komenského v Bratislave.* Pozsony/Bratislava, Kultúrny Inštitút Maďarskej republiky–Vydavateľstvo Kalligram, 7–12. p.

Vass László 1938. A kiművelt emberfő hiánya. *Magyar Nap*, 1938. február 20.

Katalin Misad

Stages in Andor Sas's Teaching Career

In this paper, I have primarily tried to give an overview of Andor Sas's pedagogical activities, but I could not ignore—at the level of mentioning—his scientific and translation activities as a high school teacher, then as a college and university lecturer, and his most important works as evidence of this. His works in history, literary and intellectual history, archival and economic history are currently awaiting evaluation or re-evaluation, while stimulating new research based on multiple approaches.